

Результатом даного проєкту стало використання відеоролика на уроках з історії рідного краю в школі, щоб краще донести звичаї та героїку різних історичних епох літопису населеного пункту до підростаючого покоління, викликати зацікавлення в учнів розуміння оригінальності показу новітньої репрезентації маловідомих сторінок історії рідного села.

Список використаних джерел

1. Зьомко Г. П. Історія села Толаче. Теляче-Мирне. Львів : Бона, 2020. 471с .
2. Літопис УПА. Нова серія. Т. 20: Воєнна округа УПА «Лисоня». 1943–1952: Документи і матеріали / Ред. рада: П. Сохань (співголова) та ін.; упоряд.: С. Волянчук. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського; Видавництво «Літопис УПА»; Галузевий державний архів СБУ. К. ; Торонто, 2012. 748 с.
3. Павуляк Світлана – село Мирне Підгаєцького району Тернопільської області. Група ІА-21 [Електронний ресурс]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=G7D8XR8Kv1g>
4. ПНУ краєзнавство ФІПМВ [відеохостинг] [Електронний ресурс]. URL: <https://www.youtube.com/channel/UC22QqovSrXQxKkUYYWEWxKA>
5. Челендж «Люби і знай свій рідний край!» [Електронний ресурс]. URL: <https://kiu.pnu.edu.ua/2020/12/30/челендж-люби-і-знай-свій-рідний-край/>
6. Шкурупій С. Шокуючі цифри: скільки часу люди витрачають на соцмережі [Електронний ресурс]. URL: <https://society.comments.ua/ua/news/science-and-learning/shokuyuchi-cifri-skilki-chasu-lyudi-vitrachayut-na-socmerezhi-662963.html>

Паска Б. В.

КРАЄЗНАВЧІ ЕКСКУРСІЇ ТЕРИТОРІЄЮ ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ І РОЗШИРЕННЯ ЗНАТЬ ПРО УКРАЇНСЬКИЙ ДИСИДЕНТСЬКИЙ РУХ

Розкрито можливості використання матеріалів з історії українського дисидентського руху на Прикарпатті під час навчального процесу в середній школі. Проаналізовано три краєзнавчі екскурсії територією Івано-Франківщини на дисидентську тематику.

Ключові слова: краєзнавство, екскурсії, український дисидентський рух, Прикарпаття, середня освіта.

У 1950–1980-х рр. Прикарпаття поряд із Київщиною та Львівщиною було одним із ключових центрів українського дисидентського руху. Зокрема, на території Станіславської (з 1962 р. – Івано-Франківської) області діяли такі підпільні групи, як Об'єднана партія визволення України (ОПВУ), Український національний фронт (УНФ), Спілка української молоді Галичини (СУМГ), Городенківська група та ін. У 1960-х рр. м. Івано-Франківськ був осередком руху шістдесятницького правозахисту; тут поширювали самвидавну літературу та популяризували українську національну ідею Валентин Мороз, Опанас Заливаха, Петро Арсенич, Ірина Сеник, Оксана Попович, Богдан Ребрик та ін. На рубежі 1970–1980-х рр. членами Української гельсінської групи (УГГ) були уродженці Прикарпаття Зіновій Красівський, Ярослав Лесів, Богдан Ребрик, Василь Романюк, Василь і Петро Січки, Василь Стрільців.

За даними енциклопедичного довідника «Рух опору в Україні: 1960–1990» за редакцією Осипа Зінкевича, загальна кількість дисидентів – уродженців Івано-Франківщини становить не менше 52 осіб [3]. Крім того, на території області досить активною опозиційною щодо радянського режиму діяльністю займалися як мінімум шість уродженців інших регіонів України. Проте реальні масштаби українського національного руху в 1950–1980-х рр. на Прикарпатті були набагато більшими та потребують окремого дослідження.

Матеріали з історії дисидентського руху на Прикарпатті є досить багатими та повинні всіляко залучатися до навчальної роботи у закладах загальної середньої освіти регіону. Метою такого використання, очевидно, має бути розширення знань про історію загальноукраїнського національного руху другої половини ХХ ст., історію малої батьківщини учнів, виховання в молодого покоління патріотизму, поваги до національних та загальнолюдських цінностей. Відповідні історичні відомості можуть бути використані на уроках з курсів «Історія України» в 11 класі (під час вивчення тем з історії українського національного руху у 1950–1980-х рр.), «Основи правознавства» у 9 класі та «Громадянська освіта» в 10 класі. Також вказані матеріали доцільно застосовувати під час занять варіативного курсу «Український спротив другій половині ХХ століття» (розроблений науковцями Валерієм Островським та Олегом Бажаном) [1], факультативів та гуртків, присвячених історичному краєзнавству.

Досить ефективним методом засвоєння та поглиблення знань з історії є краєзнавчі екскурсії. Будь-яка екскурсія повинна задовольняти духовні, естетичні, інформаційні потреби школярів. Проведення екскурсій не зводиться лише до передачі певних знань учням, а передбачає їх злиття з наявними у них знаннями, власним життєвим досвідом, формування у них відповідних переконань. Перевага і сили методики екскурсійного впливу полягають у тому, що отримана відвідувачами під час екскурсії інформація у процесі засвоєння змінюється, стає інтелектуальною власністю школярів [2, с. 179].

На території Прикарпаття основний масив місць пам'яті та атракцій, пов'язаних із дисидентством, знаходиться у м. Івано-Франківськ, Косівському, Верховинському та Калуському районах. За територіальною ознакою нами виділено три екскурсії, які можуть бути проведені вчителями історії та суспільствознавчих предметів для школярів у рамках гурткової роботи чи в позаурочний час. Вони могли б мати такі назви: 1) «Івано-Франківськ дисидентський» – пішохідна екскурсія по території обласного центру; 2) «Дисиденти в Карпатах» – автобусна екскурсія по території Косівського та Верховинського районів; 3) «Героїчна Калущина» – автобусна екскурсія по території Калуського району. Також можна здійснювати екскурсії або експедиції локального характеру на території різних населених пунктів Прикарпаття до місць поховань місцевих учасників дисидентського руху.

Оскільки найбільше подій, пов'язаних із українських дисидентським рухом на Прикарпатті, відбувалося в м. Івано-Франківську, тут наявні меморіальні та пам'ятні дошки відомим учасникам руху та будівлі, пов'язані з діяльністю дисидентів. Під час пішохідної екскурсії «Івано-Франківськ дисидентський» варто відвідати: пам'ятний знак міліціонеру, учаснику УНФ Михайлові Дяку, який знаходиться на приміщенні колишньої школи міліції по вул. Національної Гвардії, 3; пам'ятну дошку лідеру неформальних гуртків шістдесятницького правозахисту Валентину Морозу на будівлі гуртожитку № 2 Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника по вул. Коновальця, 141; пам'ятну дошку дисидентці Ірині Сенік на приміщенні обласного фтизіопульмонологічного центру по вул. Матейка, 51; будівлі обласного управління Служби безпеки України (СБУ) по вул. Сахарова, 15 (колишнє обласне управління Комітету державної

безпеки (КДБ), де відбувалися слідчі дії щодо затриманих учасників руху опору) та Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки по вул. Чорновола, 22 (тут у 1960–1970-х рр. знаходилося приміщення обласного суду, де виносились незаконні вироки учасникам українського національного руху); меморіальну дошку Олексі Гірнику (здійснив самоспалення на Чернечій горі в м. Каневі у 1978 р. в знак протесту проти русифікації України) на будівлі колишньої гімназії по вул. Шевченка, 44; пам'ятники знаковим для Івано-Франківщини постатям дисидентства – Вячеславу Чорноволу та Опанасу Заливасі в центральній частині міста.

Українські Карпати були місцем традиційного відпочинку української творчої інтелігенції радянського періоду. Тут учасники дисидентського руху досліджували звичаї та обряди гуцульського населення, намагалися віднайти втрачену в інших регіонах українську автентіку та одночасно оздоровлювалися. Значно посилилась увага української інтелігенції до Карпат після виходу художнього фільму талановитого режисера Сергія Параджанова «Тіні забутих предків» у середині 1960-х рр. У Карпатах на території Івано-Франківщини часто відпочивали Вячеслав Чорновіл, Валентин Мороз, Іван Світличний, Алла Горська та ін. На рубежі 1960–1970-х рр. священиком у с. Космач на Косівщині був діяч релігійного дисидентства Василь Романюк. Тому основним атракціями екскурсії «Дисиденти в Карпатах» можуть бути в першу чергу пам'ятник Т. Шевченку в с. Шешори (його відкриття за участі В. Чорновола та хору «Гомін» у серпні 1965 р. було здійснено всупереч вказівкам тогочасної радянської влади та перетворилось на своєрідну акцію протесту) та збережена дзвіниця «Довбушівської» церкви в с. Космач (біля цієї церкви у квітні 1970 р. під час Великоднього богослужіння відбулась невдала спроба арешту дисидента В. Мороза, який записував на магнітофон народні пісні). Також під час екскурсії необхідно відвідати краєзнавчий музей у с. Космач (містить експозицію, присвячену діяльності дисидентів В. Романюка та В. Чорновола) та музей кінофільму «Тіні забутих предків» у смт Верховина (одна із найвідоміших дисидентських акцій протесту відбулася на прем'єрі цього фільму у київському кінотеатрі «Україна» 4 вересня 1965 р. за участі Івана Дзюби, Вячеслава Чорновола та Василя Стуса).

Ще одним ключовим осередком діяльності українських дисидентів була територія сучасного Калуського району (в першу

чергу Долинщина), де в середині 1960-х рр. була активною підпільна організація УНФ, очолювана Дмитром Квечком та Зіновієм Красівським. У ході екскурсії «Героїчна Калущина» слід відвідати пам'ятні знаки ключовим постатям українського дисидентства В. Чорноволу та В. Стусу в м. Калуш, а також кімнату-музей загиблого від рук кадебістів талановитому композитору Володимиру Івасюку у смт Брошнів-Осада. «Родзинкою» подорожі буде пам'ятник та іменний музей Зіновія Красівського у його рідному с. Витвиця, в якому учні зможуть ближче познайомитися з громадською діяльністю цієї непересічної постаті українського національного руху. Неподалік с. Витвиці варто відвідати також надмогильний пам'ятник Дмитру Квечку у с. Слобода-Болехівська, меморіальну дошку й поховання Михайла Дяка у с. Кальна.

Отже, кількість пов'язаних із дисидентством пам'ятних місць на території Івано-Франківщини є цілком достатньою для організації тут краєзнавчих екскурсій з тематики українського національного руху другої половини ХХ ст. За допомогою мандрівок «Івано-Франківськ дисидентський», «Дисиденти в Карпатах», «Героїчна Калущина» можна значно розширити і поглибити знання учнів з історії України та краєзнавства, вдосконалити їх патріотичне виховання. Використання краєзнавчих екскурсій під час навчального процесу сприятиме посиленню зацікавлення молодого покоління героїчними сторінками української історії.

Список використаних джерел

1. Бажан О., Островський В. Український спротив другої половини ХХ століття. Програма варіативного курсу [Електронний ресурс]. URL: <https://old.uinp.gov.ua/sites/default/files/ruh-oporu.pdf>.
2. Пацалюк І. Екскурсії як засіб формування та розширення знань про мистецтво. *Наукові записки. Серія: Мистецтвознавство*. 2010. № 1. С. 178–183.
3. Рух опору в Україні: 1960–1990. Енциклопедичний довідник / Передм. О. Зінкевича, О. Обертаса. К. : Смолоскип, 2010. 804 с.